

CASTELL DE MIRALPEIX (SITGES): ESTUDI DE MATERIALS CERÀMICS

**JOAN GARCIA TARGA
ANA LORIENTE PÉREZ⁽¹⁾**

En els darrers articles presentats a les Jornades d'Estudis Penedesencs hem anat analitzant diversos aspectes que es van desprendre dels treballs de camp desenvolupats al castell de Miralpeix en les diverses campanyes realitzades.⁽²⁾ El primer, de caràcter general, va ser seguit per un de més concret, sobre aspectes arquitectònics i plantejaments teòrics sobre la qüestió.

A l'article que us presentem ara ens centrem en l'anàlisi d'alguns dels lots o conjunts ceràmics que considerem de major interès. D'aquesta forma, portem a terme un estudi més acurat de tres produccions representades al conjunt: ceràmiques àrabs, ceràmiques maiòliques d'importació italiana i ceràmiques blaves catalanes.

L'elecció d'aquests grups, i no d'altres, respon a la informació cronològica i històrica que aquestes produccions ens aporten a l'hora de fer una aproximació al desenvolupament del lloc estudiat. No es tracta però, d'un treball definitiu, sinó d'un primer estudi aprofundit sobre aquests aspectes materials.

CASTELL DE MIRALPEIX (SITGES): ESTUDI DE MATERIALS CERÀMICS

CERÀMIQUES ÀRABS

Amb posterioritat a la realització de la primera campanya d'excavacions al castell de Miralpeix, diversos afeccionats locals ens van cedir petites col·leccions ceràmiques recuperades al llarg dels anys, com a conseqüència de treballs il·legals en aquest indret.⁽³⁾ La majoria dels fragments s'enquadraven en els tipus ceràmics més representats: ceràmica blava, reflexos metàl·lics, vidrats diversos, etc. És a dir, marc cronològic des de mitjan segle XIV fins a mitjan i/o finals del segle XVII.

Dins d'un d'aquests lots, però, hi havia quatre fragments que, per les seves característiques formals, no tenien cap semblança amb els altres. És per això que, des d'un primer moment, vàrem pensar en la possibilitat que fossin fragments ceràmics d'origen àrab. Per tal de confirmar aquesta hipòtesi, vàrem enviar les restes a diversos especialistes que, tot s'ha de dir, no van resoldre el problema. Finalment, després de tres anys, mercès a l'estudi realitzat per Ana Lorient, tenim una anàlisi acurada sobre l'origen, cronologia i funcionalitat d'aquests fragments.

Per tal de donar el màxim d'informació sobre aquest conjunt de materials, reproduïm tant la descripció física dels fragments com la interpretació donada.⁽⁴⁾

Descripció dels fragments

Fragment 1. Corresponent a part del cos de la peça; en concret, a la zona que tindria el diàmetre màxim. Està decorat amb la tècnica definida, dins el món andalusí, com a verd i manganès. El motiu, sobre una base blanca, està format per elements vegetals —palmetes—, i lineals en negre, i per una línia verda que tancaria el registre decorat. L'interior i l'exterior del fragment, que no porta decoració, està cobert per una engalba de color beix. La pasta és de color vermellós i compacta. La seva reduïda mida no permet establir les dimensions de la peça.

Fragment 2. Corresponent a la part inferior del cos de la peça. Decorat en verd i manganès, la línia en verd i negre definiria un motiu molt semblant al referit a l'anterior fragment. El interior i l'exterior del fragment, que no porten decoració, són coberts per una engalba de color beix. La pasta és de color vermellós, compacta. No és possible establir les seves dimensions.

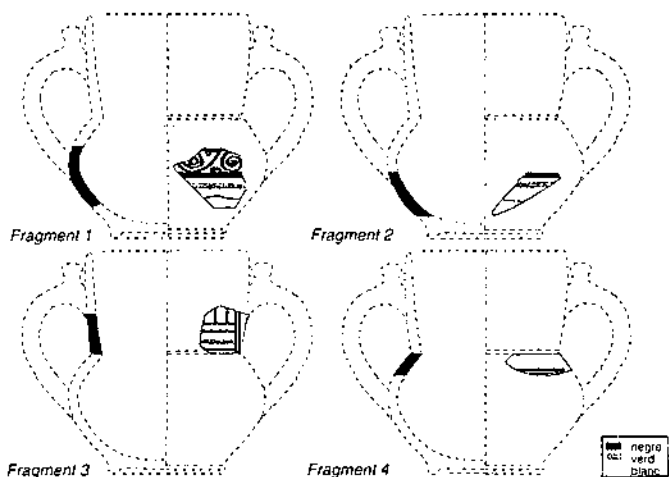
Fragment 3. Corresponent al coll de la peça, exactament on s'iniciaria la part del cos. Està decorat en verd i manganès. Només s'aprecien els motius lineals en verd i negre. L'interior està cobert per una engalba de color beix. La pasta és de color vermellós. No és possible establir les seves dimensions.

Fragment 4. Corresponent al cos de la peça, zona pròxima a l'arrencament del coll. L'interior està recobert per una engalba de color beix. La pasta és de color vermellós, compacta. No és possible establir les seves dimensions.

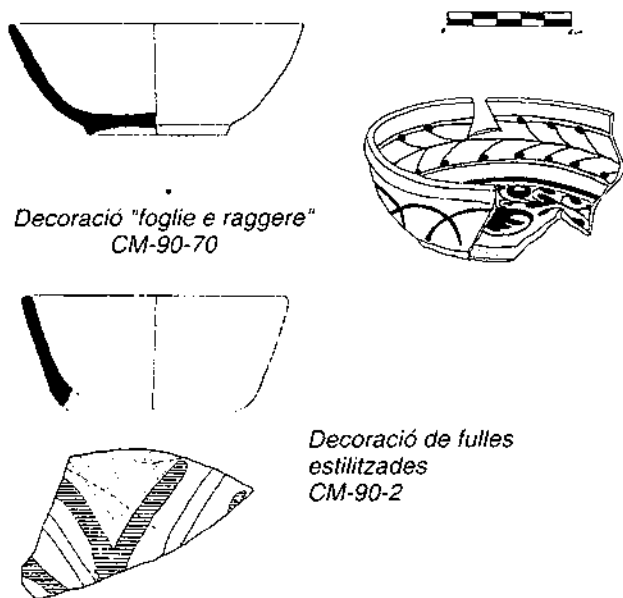
Els quatre fragments pertanyen a quatre peces diferents, però que correspondrien a una mateixa forma ceràmica, una gerreta de cos globular, coll alt, base amb peu anular i dues nanses que, presumiblement, tindrien un apèndix de botó poc desenvolupat a la seva part superior.

A la làmina annexa s'ha dibuixat el prototipus de la forma a la qual pertanyerien els fragments, situant-los a la zona on haurien d'ubicar-se si tinguéssim la peça sencera. Es tracta de croquis més que de dibuixos acurats (vegeu la làmina 1).

CERÀMICA ANDALUSINA

CERÀMICA MAIÒLICA

La forma definida, una gerreta, és molt comuna dins la tipologia ceràmica de l'horitzó andalusí. És una producció de taula que sempre porta decoració. El repertori decoratiu és molt ampli i variat: poden estar decorades amb línies negres de manganès a l'exterior, o bé amb tècniques definides com de «corda seca», tant parcialment com totalment, manganès sota coberta i verd-manganès.

Els fragments corresponents al castell de Miralpeix corresponen al darrer dels tipus decoratius. Dins del món andalusí, les gerretes decorades en verd i manganès, i, per extensió, tots els tipus formals amb aquest mateix model decoratiu, tenen a l'interior un vidrat monocrom de tonalitat melada. L'exterior porta sempre una engalba blanca sobre la qual es defineixen els motius amb els òxids de manganès negre i coure verd. Sobre aquests tres elements, es col·loca una capa de vidrat transparent que, en vitrificar-se, dóna a l'engalba blanca un aspecte de vidrat blanc.

La distribució dels elements decoratius és sempre la mateixa: estan situats en una o diverses franges que, habitualment, ocupen la totalitat del coll i una franja que ocuparia part del cos. Les zones reservades a les nanses mai porten motius decoratius, únicament hi ha la base de l'engalba blanca i el vidrat transparent.

En el cas que ens ocupa, els quatre fragments, encara que decorats en verd i manganès, no compleixen la generalització, ja que tan sols està tractada la part que portaria la decoració, presumiblement, des de l'inici del coll fins al terç inferior dels cos. Els motius es troben concentrats en dues faixes, una la del coll i l'altra la del cos, a l'igual que d'altres peces localitzades a punts d'Al-Àndalus.

El fet que explica que les peces no hagin estat vidrades per la part interior, i que tampoc siguin vidrades en aquelles zones on no hi ha decoració, pot respondre a un abaratiment de la producció, que podria haver estat destinada a mercats no andalusís, és a dir, mercats dins l'òrbita cristiana. Hem de considerar que, tot i que, com a producció andalusina, no serien peces d'una gran qualitat, dins d'un món cristià sense ceràmica decorada podrien ser considerades com a peces de luxe.

Evidentment, no totes les peces d'aquest tipus localitzades a la Catalunya vella presenten aquesta economia d'òxids, ja que s'han trobat peces completament vidrades, com és el cas de Barcelona.

La cronologia d'aquest tipus de producció és considerablement àmplia. Els primers exemples els trobem a partir de la segona meitat del segle X. Estadísticament és molt significativa la seva presència fins al primer terç del segle XI. Amb posterioritat, es converteix en una decoració residual, encara que segueix documentant-se. Progressivament serà substituïda per motius decoratius derivats.

Un enquadrament cronològic més acurat vindria marcat per l'anàlisi dels materials ceràmics del castell. Fins al moment, les campanyes realitzades han reportat materials ceràmics corresponents a la segona fase d'ocupació del lloc.⁽⁵⁾ És a dir, els quatre fragments de ceràmica andalusina són les evidències materials més antigues trobades fins al moment.⁽⁶⁾

Totes dues dades (textual i ceràmica) semblen corroborar l'existència d'un punt o lloc d'ocupació a mitjan segle XI. Aprofundint més en aquest aspecte, si el fet físic de l'assentament humà en un indret és anterior al registre documental d'aquest fet (document escrit), de la mateixa forma, si a mitjan segle XI arribava ceràmica andalusina a Miralpeix, és lògic pensar que l'assentament portaria un cert temps en funcionament abans d'integrar-se dins una xarxa comercial com aquesta.

La falta d'altres evidències ceràmiques corresponents a aquest mateix període ens dificulta una valoració en relació al grau de representativitat d'aquest tipus ceràmic dins el conjunt i, per tant, la valoració històrica corresponent.

D'on arribaven aquestes peces? Qui les portava? A canvi de què? Són preguntes a les quals, en aquest moment, no podem donar una resposta documentada. D'altra banda, sí que podem teoritzar a partir de raonaments i referents afins.

El que és evident és que les peces no eren fetes al castell; per tant, havien de ser portades d'altres centres ceràmics. La poca qualitat de les peces pot indicar-nos que el seu origen no devia ser del centre del món islàmic peninsular, sinó, més aviat, de llocs secundaris o punts allunyats. Sembla que podria tractar-se de centres que, en aquest moment històric —segle XI—, tot i pertànyer a l'òrbita cultural i material àrab, es trobaven dins d'àmbits típicament cristians.

Són peces destinades clarament a un consumidor no acostumat a aquest tipus de produccions decorades, és a dir, d'àmbit i tradició material, en aquest cas ceràmic, cristians.

Respecte al distribuïdor d'aquests materials, podria tractar-se d'un comerciant, àrab o cristià, que compra un lot d'aquest tipus de ceràmica per vendre a zones cristianes poc conexedores de la veritable qualitat de les produccions andaluseses.

La presència de ceràmica andalusina al castell de Miralpeix és un fet significatiu que ens remarca la importància del comerç durant aquest període, i també la rellevància que caracteritza aquest indret com un punt més d'intercanvi entre l'àmbit cristià i l'andalusí en el marc de la cultura material i de les implicacions d'aquesta dins la dinàmica social de l'època.

CERÀMICA MAIÒLICA⁽⁷⁾

La presència d'aquest tipus de produccions d'origen italià, més en concret de la zona de l'arc de la Ligúria, s'ha d'emmarcar dins d'un procés d'expansió comercial d'aquests tipus de produccions que afectà tota la zona mediterrània i, també, part del territori americà.

Els tallers originaris d'aquestes produccions hem de situar-los bàsicament a Savona, Albisola i Gènova. Dins els registres decoratius trobem influències orientals, aportacions de la tradició ceràmica de la zona, etc.

La cronologia dins la qual hem d'enquadrar les produccions de maiòlica arribades a Catalunya es mou dins dels segles XVI, XVII i XVIII.⁽⁸⁾

Centrant-nos ja en la presència d'aquesta producció dins el conjunt de materials del castell de Miralpeix, destaquem que el nombre de peces d'aquest grup és minoritari dins el conjunt recollit als treballs d'excavació. Concretament, comptem amb dos especímens diferents. Es tracta de dues escudelles de característiques diverses (vegeu-ne la làmina 1):

1. CM-90-70: Escudella en blau "berbetino" variant de "foglie e raggere" (fulles i radis) amb temes florals al centre i espigueta a la sanefa. Se'n van recuperar diversos fragments formant part de l'enderroc de la Cisterna, que van permetre la restauració completa de la peça.

La cronologia d'aquesta producció la situem entre 1575-1625 a la zona de la Ligúria (Cerde Mellado i Telese Compte, 1994:325).

2. CM-90-2: Escudella amb decoració de fulles estilitzades en groc llimona i marró. Tipus ceràmic fabricat a Pisa a mitjan segle XVII.

La presència d'aquests tipus ceràmics permet integrar el castell de Miralpeix dins les xarxes comercials de l'època. La primera peça referida presenta unes característiques i una decoració que la diferencien de les altres produccions típiques de l'època. Sens dubte, podria considerar-se com un bé de prestigi la possessió d'una peça com aquesta.

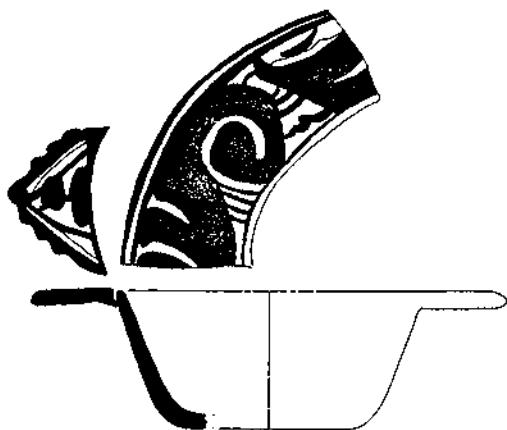
Des del punt de vista cronològic, ens ajuda a concretar, de forma molt precisa, el moment d'abandonament del lloc i, evidentment, "l'estil i les formes ceràmiques" d'aquest moment.

CERÀMIQUES BLAVES CATALANES

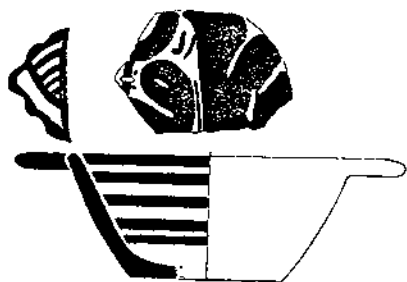
Dins del total de materials ceràmics apareguts com a conseqüència dels treballs d'excavació, aquest tipus, si bé no és majoritari quantitativament, sí que té una significativa presència amb un 13,09%. Significativa en tant que ens ajuda a delimitar cronològicament la segona fase d'ocupació del lloc, així com, el moment d'abandonament d'aquest. (Vegeu les làmines de la 2 a la 5)

D'altra banda, la mida considerable, i l'estat de conservació d'alguns d'aquests fragments, va permetre la seva restauració i consolidació.⁽⁹⁾ En tots els casos, es tracta de plats o escudelles de diverses mides i formes. La decoració, les seves pestanyes, parets interiors i fons, ens marca estils i tendències diverses.

Dintre del conjunt de ceràmiques blaves, pot establir-se, des del punt de vista visual (decoratiu), una diferenciació clara entre aquelles peces de producció comarcal, i d'altres que correspondrien a centres terrissaires amb produccions d'una millor qualitat.⁽¹⁰⁾

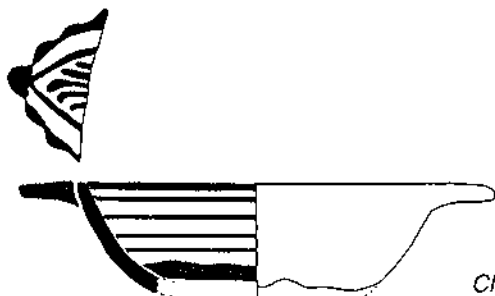
CM-92-342

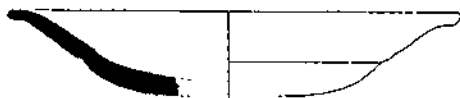
CM-92-408

CM-92-407

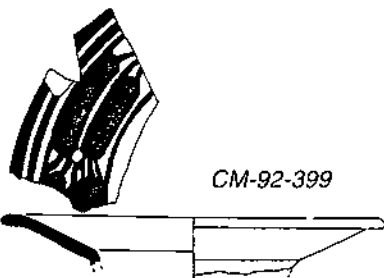
CM-90-3

CM-91-1

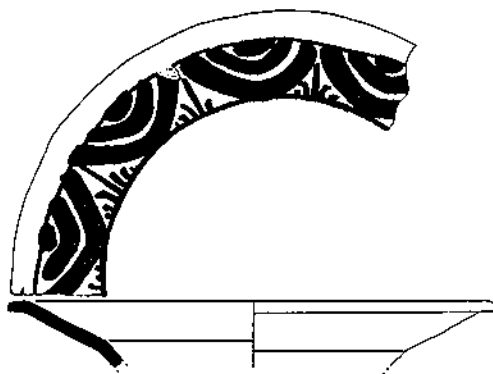
CM-91-414

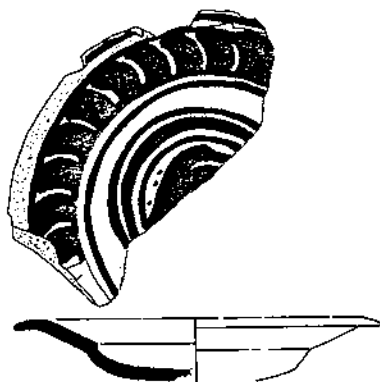
CM-92-399

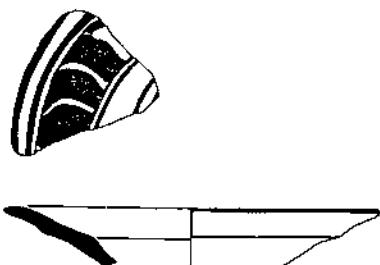
CM-92-395

CM-92-279

CM-92-277

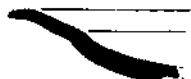

CM-90-11

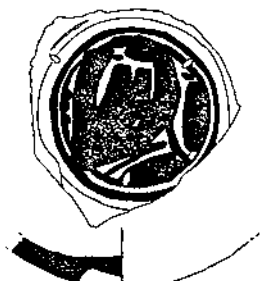
Làmina 4. Ceràmica blava. Plats.

CM-90-9

CM-90-10

CM-92-398

CM-92-12

CM-92-403

CM-92-16

Làmina 5. Ceràmica blava. Fons plats i escudilles.

Les diferències es troben a diversos nivells:

- Mida de la peça. El plat inventariat com a CM-91-414⁽¹¹⁾ és el prototipus de peça que defineix el grup d'imitacions comarcals de peces blaves de tallers més grans.

- Té un diàmetre aproximat d'uns 17'50 cm. La mitjana de diàmetre de les altres peces és de 20-21 cm.

- Qualitat de la peça. Presenten defectes en la decoració, tant pel que fa al disseny (línies concèntriques) com en la disposició del vidrat sobre la peça. La tonalitat del vidrat d'aquestes peces presenta grans diferències entre elles.

Quan ens referim a "producció comarcal", considerem, bàsicament, la producció ceràmica dels forns de Vilafranca del Penedès. A les excavacions d'urgència portades a terme en un solar de la plaça Jaume 1 l'any 1990, es posaren al descobert tot un conjunt de sitges reomplertes de materials ceràmics d'aquests tipus. La presència d'una gran quantitat de defectes de coccio, cavallets, etc., eren evidències clares d'una activitat terrissera en aquesta zona. D'altra banda, un dels carrers adjacents a la zona d'excavació rep el nom d'Escudellers.⁽¹²⁾

La presència de materials ceràmics d'origen vilafranquí correspon, lògicament, a una tendència envers l'abaratiment del preu d'aquestes produccions amb respecte a d'altres de fetes a Barcelona o a diversos centres productors. Igualment, ens trobem amb un exemple de producció vilafranquina del tipus de reflexos metàl·lics. Presenta, també, les mateixes característiques: mida més petita, defectes de vidrat, etc. (CM-90-1).⁽¹³⁾

El moment d'abandonament del castell, mitjan segle XVII, ens ve donat, en gran part, per la presència de ceràmiques blaves catalanes. L'amortització de les estructures (cisterna, estructura 1), amb aquests materials ens indica que, ja amb anterioritat a aquest moment, les produccions del Penedès arribaven al castell com a alternativa més econòmica de plats d'una millor qualitat i més elevat cost, que es portaven de zones més distants.⁽¹⁴⁾

VALORACIÓ GENERAL

Aquest petit estudi d'alguns dels materials apareguts al castell de Miralpeix ens serveix per constatar que, tot i la modèstia del lloc estudiat si el comparem amb d'altres indrets, al llarg de la seva història va rebre influències materials d'altres centres. Influències de caire comarcal, de caire peninsular i, finalment, de fora de la península ibèrica.

Per tant, és un bon exemple que qualsevol estudi sobre un assentament humà ha de tenir en compte el context geogràfic dins el qual es mou, i les diverses influències de què pot ser objecte al llarg del temps.

Esperem que futurs treballs d'excavació al castell de Miralpeix ens aportin una major informació sobre la seva ocupació, els canvis econòmics i, com és lògic, els canvis ideològics d'una gent que, mercès a la seva situació privilegiada, va gaudir de materials de cert exotisme al costat de les produccions més tradicionals de la zona.

NOTES

- (1) Estudi dels fragments de ceràmica àrab cedits per un afeccionat local.
- (2) GARCIA TARGA, J. "El castell de Miralpeix: un model d'ocupació medieval i moderna al Garraf", a *Miscel·lània Penedesenca XVIII*, 1993. GARCIA TARGA, J., ROUND COLELL, R. "Castell de Miralpeix: hipòtesis reconstructives", a *Miscel·lània Penedesenca XX*, 1994.
- (3) Les activitats clandestines han estat habituals al castell de Miralpeix. Fins i tot a mitjans dels anys 60 diversos afeccionats locals varen portar a terme excavacions a la torre del castell. La falta de metodologia, l'absència d'un registre sistemàtic de les dades i materials apareguts invalida les activitats d'aquest tipus. Tot i amb això, agràim les donacions fetes per algunes persones tant bon punt van iniciar-se els treballs d'excavació al mes de juliol de 1990.
- (4) Tota aquesta informació, textual i gràfica, formava part de l'informe enviat per la Sra. Ana Loriente. Per integrar-lo dins aquest article, ha estat traduït del castellà.
- (5) Els materials ceràmics recollits, si exceptuem els fragments de verd-manganès, presenten una gran homogeneïtat cronològica (segon i/o tercer quart del segle XVII. Per tant, bàsicament ens emmarquen una segona etapa d'ocupació del lloc, així com el moment d'abandonament d'aquesta estructura.

- (6) Recordem que la primera referència textual sobre aquest indret la situem a l'any 1057.
- (7) Volem agrair l'ajuda del Sr. Josep Antoni Cerdà especialista en aquests tipus de producció per tal de definir els trets significatius d'aquestes produccions i emmarcar-les cronològicament.
- (8) Per una major informació sobre l'origen, distribució i característiques d'aquestes produccions recomanem l'article: "Cerámica de procedencia italiana aparecida en Cataluña" (CERDÀ I MELLADO, J. A., TELESE COMPTE, ALBERT). *Laietania*, 9 (293-353), 1994. Com és lògic, la bibliografia present en aquest article ens permet una aproximació més acurada vers aquest tema.
- (9) Al llarg del mes de març de 1995 i formant part de l'exposició "Sitges Arqueològic" organitzada per l'Ajuntament de Sitges, van presentar-se una part dels materials ceràmics del castell de Miralpeix. Dins d'aquest conjunt hi havia fins a quatre peces pràcticament completes corresponent a Ceràmica Blava Catalana que van ser restaurades pels membres de la Secció Arqueològica del Museu Comarcal del Maresme-Mataró.
- (10) Com és lògic, per analitzar en profunditat aquest extrem, seria convenient portar a terme anàlisi de pastes ceràmiques per aprofundir més en un aspecte de gran interès com és el dels tallers locals o comarcals al llarg dels segles XVI, XVII i XVIII.
- (11) Es tracta d'un plat de ceràmica blava amb decoració de "la ditada". Va trobar-se formant part de l'enderroc de l'Estructura 1 sobre l'arrebossat que recobria aquesta construcció.
- (12) Les excavacions van ser dirigides per Josep Pou, Joan Garcia Targa i Antonio Aguilera Martín. Una gran part dels materials recollits s'enquadra dins les produccions de tipus blava catalana així com ceràmica de reflexos metàl·lics (Memòria inèdita. Servei d'Arqueologia de la Generalitat. Maig-juny 1990).
- (13) Es tracta d'una escudella amb dues nanses que presenta una decoració daurada. Va ser trobada a la Cisterna formant part de l'enderroc d'aquesta estructura. Els altres fragments de reflexos metàl·lics registrats al castell presenten característiques ben diferenciades de les observades en aquesta peça.
- (14) La distribució d'aquestes produccions comarcals dins l'espai del castell és poc significativa. Les hi trobem a totes les estructures excavades i associades a tot tipus de materials. A la cisterna amb ceràmica maiòlica, reflexos metàl·lics i vidrades. A l'Estructura 1, amb d'altres peces blaves, vidrades, etc.

BIBLIOGRAFIA

- Catálogo. Vivir en Al-Andalus*. Exposición de cerámica (s. IX-XV). Instituto de Estudios Almerienses Almediterránea. Diputación de Almería, 1993.
- CERDA MELLADO, J., TELESE COMPTE, A. "Cerámica de procedencia italiana aparecida en Cataluña", a *Laietania* 9 (pp. 239-353), Mataró, 1994.
- DD.AA. *La cerámica islámica en Murcia. Vol 1*. Publicación del Centro Municipal de Arqueología. Ayuntamiento de Murcia, 1996.
- ESCO, C., GIRALT, J., SENAC, PH. *Arqueología Islámica en la Marca Superior de Al-Andalus*. Diputación de Huesca, 1986.
- GALLART, J., GIRALT, J., MIRÓ, J., VIVES, E. "L'excavació de l'església de Sant Martí de Lleida". *Monografies d'Arqueologia Urbana*, núm. 3. Paeria. Lleida, 1991.
- GARCIA TARGA, J. "El castell de Miralpeix: un model d'ocupació medieval i moderna al Garraf", a *Miscel·lània Penedesenca XVIII* (pp. 143-166). Institut d'Estudis Penedesencs. Vilafranca del Penedès, 1993.
- GARCIA TARGA, J., ROUND COLELL, R. "Castell de Miralpeix: hipòtesis reconstructives", a *Miscel·lània Penedesenca XX* (pp. 157-168). Institut d'Estudis Penedesencs. Vilafranca del Penedès, 1994.
- LORIENTE, A. L'horitzó andalusi de l'antic portal de Magdalena. *Monografies d'Arqueologia Urbana*, núm. 2. Lleida, 1990.
- LORIENTE, A i OLIVER, A (Coor.). Excavació de l'antic portal de la Magdalena. *Monografies d'Arqueologia Urbana*, núm. 4. Lleida, 1992.
- MILLANESE, M. "Il contributo del metodo archeologico stratigrafico alla conoscenza della maiolica figure d'uso del secolo XVI e XVII". Musei Internazionale di Faenza, 1987.
- ROSELLÓ, G. *Ensayo de sistematización de la cerámica árabe de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1978.
- TELESE COMPTE, A. "La vaixel·la blava catalana de 1570-1670. Repertori, catalogació i proposta per la seva nomenclatura". *Investigación Bibliográfica de la Pisa Hispánica*. Ediciones Carrera. Barcelona, 1991.